

ETAPE ALE ISTORIEI PRESEI ROMÂNEȘTI DIN BANAT

Ioan David

Cuvinte-cheie: jurnalism, dicționar, media, presa militantă, audiovizual

Tema pe care o supun atenției este extrem de generoasă, ea poate reprezenta un posibil „reper” pentru o necesară carte de istorie a presei din Banat, inexistentă în prezent. În acest *turnir ziaristic* – cum ar spune un ilustru gazetar de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Valeriu Braniște¹, pe care-l socot cel mai mare ziarist al Banatului de până la Marea Unire –, m-am raportat, nu numai la criteriul cronologic, ci și la funcția dominantă a presei dintr-o anumită perioadă. Astfel, am identificat șase perioade specifice.

I. PERIOADA INTENȚIILOR ZIARISTICE (1794 – 1874)

În această interval de timp sunt de reținut trei aspecte:

1. Momentul Ion Molnar Piuariu și Paul Iorgovici, care, începând cu 1789, au încercat să scoată, la Viena, în mai multe rânduri, o publicație, intitulată: „Foaia română pentru econom”, proiect sprijinit de Societatea Francmasonică „Loja Sfântului Andrei”, cu sediul la Sibiu, apărută în 1776². Deși nu s-a găsit dovada existenței acestei tipărituri, unii istorici susțin că o astfel de publicație a ieșit, totuși, de sub tipar. Bunăoară, Ilarie Chendi, analizând începuturile presei românești, menționează că ziarul s-a tipărit la Viena, în 1794, de un „anumit Paul Iorgovici și că s-au trimis câteva exemplare la Gherasim Adamovici” (episcop ortodox din Sibiu – n.n.). Despre o astfel de reușită a vorbit și G. Barițiu, care, într-o scrisoare adresată publicistului maghiar Jacob Elek, în 1882, susține că ziarul ar fi apărut, totuși, dar într-un singur număr, în 1791, la un an după primul demers al medicului oculist Molnar Piuariu, care s-ar fi găsit în 1852, în una din bisericile române din Ocna Sibiului. Cert este că asupra acestei probleme, Barițiu nu a mai revenit niciodată în scrierile sale.

Aurel Cosma-junior se întreabă, în prima sa lucrare de istorie a presei³, dacă nu cumva Paul Iorgovici a avut în intenție scoaterea unui ziar în limba română la Vârșeț pe vremea când funcționa, aici, ca avocat consistorial (ipoteza rămâne o posibilă temă de studiu).

2. *Momentul Eftimie Murgu.* Se presupune că, în toiu evenimentelor de la 1848, marele conducător al revoluției bănățene ar fi scos un ziar în limba română, litografiat, pentru informarea bănățenilor asupra desfășurării evenimentelor. Se mai avansează ideea că exemplare din acest ziar s-ar găsi la Biblioteca Academiei din Budapesta⁴.

3. *Momentul Simeon Manguica.* În 1860, imediat după căderea absolutismului, se face prima încercare temeinică pentru tipărirea unei gazete în limba română la Timișoara. Ziarul trebuia să poarte titlul „Albina Banatului”⁵ și urma să fie cârmuit de, pe atunci tânărul Simeon Manguica, marele ziarist și scriitor bănățean de mai târziu, răsplătit pentru activitatea publicistică pe tărâm cultural cu înaltul titlu de membru de onoare al Academiei Române.

Aceste demersuri rămân, totuși, integrate în sfera „intențiilor”, lipsind „dovada”, adică produsul, ziarul ca atare, nu le putem considera „borne” de început ale presei românești din Banat.

II. PERIOADA PRESEI DE VOCAȚIE (1874 – 1918)

Se pune următoarea întrebare: care este începutul presei bănățene în limba română? În literatura de specialitate, în scrierile de până acum, se vorbește de mai multe astfel de momente.

Bunăoară, unii autori postează începutul presei bănățene românești în 1876, anul apariției publicației doctorului Pavel (Paul) Vasici – „Higiena și școala”. Punct de vedere eronat întrucât respectiva publicație apare, în primul an, la Gherla, apoi, din ianuarie 1877, la Timișoara (își încetează activitatea în februarie 1880). Este, într-adevăr, o primă publicație apărută în Banat, dar în domeniul medicinei.

Alți autori susțin că „Luminătorul” (1880, Timișoara) ar fi publicația „bornă” pentru presa bănățeană. La fel de neadevărat. Și „Luminătorul” poartă pecetea de primă publicație din Banat, dar în domeniul presei politice.

Începuturile gazetăriei în limba română în Banat ține de o altă publicație, și anume: „Priculiciul”, un săptămânal apărut, la Timișoara, în 1874 și care are o scurtă istorioară. Iulian Grozescu, unul din primii ziariști de profesie din presa bănățeană, pe vremea când conducea, la Budapesta, ziarul „Albina” a lui Vincențiu Babeș, a scos, în 1872, o gazetă satirică, un supliment neoficial al ziarului pe care-l coordona. La puțin timp, editorul publicației s-a îmbolnăvit de tuberculoză, s-a întors în satul său natal, Comloșul Mare, unde a și murit la vârsta de 33 de ani. O dată cu el a dispărut și publicația. Doi ani mai târziu, deci în 1874, la Timișoara, Pavel Rotariu reînvie „Priculiciul” în ideea de a aduna bani pentru înființarea unui cabinet de lectură, a unui focular de cultură românească.

Științific vorbind, acesta este anul începutului de presă românească în Banat – 1874.

Au urmat, apoi, alte și alte publicații care au ținut trează flacăra românismului în acest spațiu de cultură. Le numesc aici, pe cele mai importante: „Luminătorul” (Timișoara, 1880 – 1893, redactor responsabil și editor Pavel Rotariu), „Foaia diecezană”, Caransebeș, 1886, fondator Ioan Popasu, „Dreptatea” (Timișoara, 1894 – 1898, editori Cornel Diaconovici și Valeriu Braniște), „Drapelul” (1901 – 1919, proprietar și editor: Valeriu Braniște), „Educatorul” (1909 – 1914), Oravița, 1909; Coștei, Serbia, 1910 – 1913; Lugoj și Reșița (1914). A fost prima publicație pedagogică din Banat.

Vorbind despre presa de până la Marea Unire, cu un caracter profund vocațional, trebuie să îndreptăm un lucru. Se susține, în literatura de specialitate, de către unii autori că bănățenii nu au avut o presă a lor locală, că ei se alimentau cu informații din gazetele importante din Ardeal. Evident, teorie falsă. Banatul a avut o presă proprie, chiar variată tematic: satirică, politică, medicală, pedagogică, economică, socială, religioasă, juridică etc.⁶ Este drept, Banatul nu a beneficiat, până la Marea Unire, de o presă specializată literară și nici feminină, este, în fapt, o trăsătură distinctă a presei bănățene din această perioadă⁷.

Și tot ca noutate, mai trebuie să reținem un fapt: în 1904, apare, la Timișoara, prima publicație antisocialistă din Banat: „Dreptatea și Lumina Poporului”. Editată de învățătorul Emeric Andreescu, ziarul se dorea o replică la cele două publicații muncitorești și socialiste apărute tot în orașul de pe Bega: „Votul poporului” (1903 – 1904) și „Muncitorul român” (1905 – 1907)⁸.

III. PERIOADA PRESEI MARILOR VALORI (1918 – 1944)

Ca să conturăm această perioadă trebuie să punctăm câteva trăsături specifice:

1. Presa din acest interval de timp a fost *extrem de bogată și diversificată*. În perioada 1919 – 1942 au apărut 125 de publicații în limba română, iar alte 100 de ziare și reviste în două sau trei limbi.

2. *Tematica culturală* a reprezentat trăsătura dominantă a presei bănățene în limba română din această perioadă. Așadar, în 1926, apare, la Timișoara, în premieră revista culturală „Banatul”, din inițiativa orăvișanului Simeon Samson Moldovan⁹. Publicația a fost onorată de condeie de prestigiu: Lucian Blaga, în coloanele acestei reviste, a publicat acel articol de referință „Barocul etnografiei românești”, Eugen Lovinescu, George Călinescu, Camil Petrescu, Aron Cotruș, fiind chiar directorul publicației într-o anumită perioadă de timp.

Doi ani mai târziu (1928), asistăm la o nouă premieră, apariția, la Lugoj, a primei reviste culturale „Semenicul”¹⁰, sub conducerea inimosului profesor Aurel E. Peteanu, publicație ce și-a propus să adune, în jurul ei, întreaga suflare a inteligenței bănățene. Ambele reviste sunt la fel de importante în epocă întrucât ele au desfășurat o activitate de pionierat în presa culturală deschizând și netezind calea spre apariția revistelor culturale de anvergură, fac referire aici la: *Vrerea*, 1932 – 1947, director: Ion Stoia Udrea; *Revista Institutului Social Banat Crișana*, 1933 – 1946, director: Cornel Groșoreanu; *Fruncea*, 1934 – 1944, director: Nicolae Ivan; *Luceafărul*, 1935 – 1944, director: Aurel Cosma; *Brazde bănățene*, 1938 – 1941, director și proprietar: Caius Pascu; *Contrapunct*, 1941 –

1944, redactor responsabil Liviu Lințea¹¹ sau parțial culturale, cum este „Reșița”, fondator și director: George C. Bogdan¹².

3. Apariția aceluia *fenomen unic al condeierilor țărani*, Banatul a fost cea dintâi provincie care a dat o literatură și o publicistică scrisă de țărani. Cea mai potrivită apreciere asupra acestui fenomen a creionat-o Camil Petrescu în „Țara” din 7 ianuarie 1921, textul constituindu-se, astăzi, într-un document de înaltă prețuire la adresa cărturarilor plugari: „Este un lucru neîndoios că dintre toți țărani români de pretutindeni, bănățenii sunt cei mai citați și mai cunoscuți de carte. Aici, în Banat, se desfășeau cu sutele și miile revistele românești și broșurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Țărănimea bănățeană dă dovadă de un extraordinar simț artistic. Nu vorbim numai de arta casnică, ci mai ales ne gândim la talentul cu care cei mai mulți din ei joacă piese de teatru, de ai crede de multe ori că ai în fața ta actori adevărați. Nu vorbim, de asemenea, de coruri, – căci nu este sat să nu aibă un cor sau două –, dirijate de multre ori chiar de țărani înșiși. Ba, cele mai multe sate au și fanfară proprie, de te face să te mândrești că ești român. Ceea ce vrem să știe cititorii noștri este marele număr de scriitori țărani, pe care îl dau satele bănățene. Am auzit de multe ori poeți de aceștia de țară declamând la diferite ocazii poezii întregi compuse de dânșii. Banatul, care tot el e «fruncea», are nu numai compozitori țărani, dar și țărani ziariști, țărani scriitori”¹³.

Sigur, fenomenul condeierilor plugari din Banat a fost o realitate, dar, și în acest context, se cere o reevaluare. În ce sens? Când se vorbește despre presa sătească din perioada interbelică, aceasta este atribuită, în exclusivitate, Banatului de Munte. Realitatea este alta: rădăcinile acestui fenomen se găsesc în Banatul de Pustă, mai precis la Beregsău Mare, acolo unde învățătorul Emeric Andreescu scoate, pe cheltuială proprie, în 1890, publicația „Junimea română”¹⁴ destinată culturii tinerimii sătești, iar un an mai târziu, în 1891, revista social-literară „Săteanul”¹⁵. Acest adevăr trebuie pus în drepturi într-o posibilă și necesară istorie a presei.

4. *Prezența presei muncitorești și socialiste*. Și în această direcție se cer destul de

multe retușări. Dacă parcurgem „Istoria presei române”, semnată de generalul Constantin Antip, constatăm că o cincime din carte este atribuită presei militante. Presa muncitorească și socialistă a fost o realitate, dar nu la această dimensiune.

Bunăoară, în Banat, germenii acestui tip de presă au apărut în 1904, respectiv 1905, prin apariția publicațiilor: „Votul poporului” și „Muncitorul român”, și nu prea s-au dezvoltat în perioada interbelică, deși unii autori zeloși, au creionat prin scrisul lor o altă dimensiune acestei probleme. Au exagerat în așa fel încât au atribuit dimensiuni socialiste unor publicații intrând voit în contradicție cu adevărul istoric. Evident că au existat preocupări antifasciste în unele redacții, evident că unii autori au avut convingeri de stânga, dar, nicidecum, publicații precum „Vrerea” sau „Luceafărul”, nu au fost socialiste. Presa militantă, muncitorească a fost moderat reprezentată în perioada interbelică în Banat.

IV. PERIOADA PRESEI „REAȚIONARE” (1944 – 1947)

Este o perioadă scurtă, dar extrem de tumultuoasă. Ea este delimitată de două repere: apariția primului oficios al Comitetului Regional al PCR – „Luptătorul bănățean” (7 septembrie 1944, redactor responsabil: George Cimponieru) și suprimarea tuturor publicațiilor, cu excepția celor conduse de autoritățile comuniste (30 decembrie 1947).

Lupta împotriva presei „reaționare” a cunoscut patru etape:

1. *Ponegrirea publicațiilor existente și a personalităților vremii, unele simboluri ale Banatului.* Bunăoară, ziarele „Biruința” și „Dacia” erau socotite organe ale Gestapo-ului, iar „Ecoul”, „Unirea Română” și „Extrapost”, fițiuci diversioniste, care învenineză opinia publică¹⁶, în timp ce Sever Bocu era socotit, la rubrica *Galeria trădătorilor*, „ilustru agent nazist” care a militat „cu o rară consecvență, într-un larg front manisto-legionaro-brătienist a tuturor forțelor huliganismului român”¹⁷.

2. *Reorganizarea cenzurii.* Apariția unei publicații, în această perioadă, presupunea un proces destul de anevoios întrucât orice editor trebuia să parcurgă patru pași: a) obținerea unei autorizații din partea Cenzurii Centrale a Presei; b) eliberarea unui agrement din partea

Comisiei Aliate de Control, prin Direcția Presei; c) obținerea unei ordonanțe prezidențiale de la Tribunalul Timiș-Torontal (în textul ordonanței se preciza: titlul publicației, periodicitatea, redactorul responsabil, proprietarul, tipografia unde se edita respectiva publicație); d) înscrierea în Registrul publicațiilor periodice, ținut tot la tribunal.

Primul impact negativ asupra presei l-a avut, imediat după 23 august 1944, articolul 16 al Convenției de Armistițiu, în care se precizează: „Tipărirea, impactul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor de TFF, Poștă, Telegraf și Telefon vor fi executate în acord cu înaltul Comandament aliat”.

În prima parte a perioadei, Biroul Cenzurii a funcționat în cadrul Prefecturii Timiș-Torontal. Cenzura s-a reorganizat, în Timișoara, pe baza Circularei nr. 1/1945 și a Deciziei nr. 3395/1945 a Ministerului de Propagandă. Conform acestor documente, șeful cenzurii presei de pe lângă prefectură era președintele Curții Marțiale sau un procuror desemnat de acesta. Dispoziția era foarte clară și aspră: „Nici o publicație nu poate să apară până ce nu obține «bun de tipar» de la Cenzura Presei” (din ordinul nr. 15735/18 august 1945, semnat de prefectul Valeriu Novacu)¹⁸.

Presa era în permanență urmărită, concluziile erau adunate în buletine zilnice și rapoarte lunare. Iată ce se spune într-un raport pe luna martie 1946: „Mari greutăți avem cu ziarul „Banatul” din Timișoara, de sub conducerea tov-ului (Ilie, n.n.) Murgulescu, care nu se ocupă cu ziarul și tolerează acolo un spirit reacționar. Acest ziar ne face mai multe greutăți, decât servicii. Am cerut în repetate ori Biroului Regional să-l scoată pe tov. Murgulescu, membru al Comitetului Regional, din fruntea ziarului, dar până acum nu ni s-a dat acest ajutor. Cu săptămânalul țărănesc „Cuvântul satelor” stăm prost, întrucât unele elemente foarte dubioase (ca Pavel, n.n.) Blidariu, (Ioan, n.n.) Ciucurel etc., proprietarii ziarului”, nu lasă pe responsabilul Frontului Plugarilor să se amestece în treburile ziarului”¹⁹.

Erau supuse cenzurii și oficioasele autorităților comuniste, bunăoară, despre

„Luptătorul bănăţean”, aflăm: „Lipsesc articolele-teoretice educative, necesare într-un oficios de partid. Lipsesc complet lozincile. Lipseşte o rubrică culturală. Nu publică dări de seamă asupra cărţilor editate de Partidul Comunist şi Cartea Rusă. Observăm, pe lângă greşelile de tipar şi greşeli de limbă şi stil, care, uneori, schimbă cu totul interesul frazelor. Linia justă este păstrată”²⁰.

3. *Suspendarea temporară a unor publicaţii.* Prin ordinul telegrafic nr. 14654/31 decembrie 1944, Direcţia Presei comunică suspendarea, pe o perioadă de zece zile, a cotidianului „Unirea română”, pentru „publicarea unor articole neconforme regimului democratic şi normelor stabilite de Comisia Aliată de Control”. Mai mult, au fost suspendate publicaţii doar din ordinul prefectului Valeriu Novacu, fără avizul prealabil al Direcţiei Presei care era obligatoriu, este cazul publicaţiei „Curierul Banatului”, pe 30 de zile, începând din 27 august 1945 (motivaţia: Iancu Conciatu, proprietarul ziarului, era un „mare afacerist” şi făcuse „propagandă antibolşevică”²¹). Într-o astfel de situaţie au fost puse, pe o perioadă de cinci zile (din 1 aprilie 1946), „Viaţa bănăţeană”, oficiosul PNL – Tătăraşcu şi „Banatul” pentru articolele referitoare la un incident petrecut la Fabrica ILSA.

4. *Suprimarea publicaţiilor.* Procesul scoaterii în afara legii a unor publicaţii a început încă din 1945. Exemplu: 30 aprilie 1945: „Observatorul”, revistă literară, economică şi socială şi publicaţia „Selector”; 2 mai 1945: „Unirea română” (pentru şantaj politic) şi „Vestul” (pentru atitudine profascistă); 6 iunie 1945: „Românul”; 2 februarie 1946: „Paranteza”, revistă de pamflet politic; 8 martie 1946: „Făclia”, fostul organ de presă al P.S.D. (pentru motivul că nu mai corespunde liniei partidului); 21 iulie 1947: „Curierul Banatului”; 9 decembrie 1947: „Banatul”²².

Şi procesul suprimărilor a continuat, el încheindu-se după momentul proclamării Republicii (30 decembrie 1947).

V. PERIOADA PRESEI CU LIMBA DE LEMN (1948-1989)

Presa cu limba de lemn se întinde pe o perioadă de mai bine de 40 de ani, şi este din

perspectiva cercetătorului aproape intactă (fiind socialistă/comunistă, unii directori zeloși de publicații și biblioteci au dat, după decembrie '89 colecțiilor respectivelor ziare, la topit).

Câteva trăsături specifice ale presei din această perioadă: 1. Toate publicațiile apărute, în acest interval de timp, au deținut titlul de organe de propagandă, aflate în mâna partidului de guvernământ sau ale organelor sale de masă și obștești. 2. Formatul era, de regulă, tabloid și într-un număr limitat de pagini, patru, maxim opt. 3. Tirajul era, de asemenea, redus și se distribuia în proporție de 90% la abonamente. 4. Diversitatea genurilor era aproape inexistentă, structura lor se limita doar la știri și articole de serviciu, acel text cenușiu, pal, tronat de limba de lemn. 5. Cuvântul scris a rămas sub chingile cenzurii până în 1977, iar după această dată s-a impus autocenzura. 6. Din punct de vedere al managementului era „floare la ureche”: nu aveai grija materiilor prime, difuzării produsului, salariilor și nici a balanței de venituri și cheltuieli. 7. A existat și un lucru pozitiv: calitatea (nu iau în discuție mesajul articolului). Ziarele erau elaborate, concepute în spiritul normelor de tehnoredactare și curate, fără greșeli de ortografie și tipar (posturile de corector, redactor de serviciu și cap limpede funcționau precum „ceasul elvețian”). 8. Erau extrem de restrânse ca număr, bunăoară în Timișoara existau, în 1989, doar șapte ziare în limba română: „Drapelul roșu”, cotidian, organ de presă al PCR; „Orizont”, revistă săptămânală a Uniunii Scriitorilor din România; „Forum Studentesc”, revistă lunară a Centrului Universitar; „Mitropolia Banatului”, revistă religioasă, ortodoxă; și trei reviste SF: „Paradox”, „Helicon”, „Biblioteca nova”.

VI. PERIOADA PRESEI POSTDECEMBRISTĂ (1989 – prezent)

În acest interval de timp, presa bănățeană a parcurs câteva etape: 1. *1990 – 1992:* Explozie editorială, atât din perspectivă numerică, cât și al tirajelor. Numai în Timișoara au apărut peste 40 de publicații („Renașterea bănățeană” se tipărea, imediat după decembrie '89, într-un tiraj de până la 140.000 de exemplare; „Timișoara” – 80.000 de exemplare). Dar, supremația o deține, în această perioadă, presa națională, centrală. 2. *1992 – 1994:*

Asistăm la o înviorare a presei locale. Presa națională este în scădere. În această perioadă se citește mult mai multă presă de proximitate (cu circa 40%, susțin sondajele de opinie). 3. 1995 – 1996: Impunerea pe piață a audiovizualului, apar posturi de radio și televiziune private, precum și societăți de cablu. 4. 1996 – 2000: Presa scrisă intră într-un con de umbră, dispar ziarele mai mici, în timp ce cele mari își reduc numărul de pagini sau de ediții (fenomen sporadic). 5. 2000 – prezent: Asistăm la criza profundă a presei scrise, unele ziare își reduc dramatic tirajele, în timp ce altele dispar. Se manifestă, totodată, tendința de monopolizare a presei. Trustul austriac „Informedia” se impune pe piața presei bănățene prin cumpărarea unor publicații de prestigiu.

Tot acum, își face apariția, la începutul anilor 2005 – 2006, presa electronică, care cunoaște o expansiune spectaculoasă după 2008.

De asemenea, este de remarcat faptul că apar, în această perioadă, o puzderie de publicații sătești, unele sub oblăduirea parohiilor, altele cârmuite de autoritățile publice locale.

Din 1989, până în 2009 au existat, numai în județul Timiș, peste 300 de publicații²³. În prezent, le putem număra pe două mâini. Cât va mai rămâne „în picioare” presa scrisă?

Note

1. S-a născut la 10/22 ianuarie 1869, la Cincu Mare, județul Brașov. La 1 ianuarie 1894, înființează, la Timișoara, împreună cu Cornel Diaconovici, cotidianul „Dreptatea” și suplimentul pentru popor „Foaia de Duminică”. Trei ani mai târziu, în 1897, la chemarea deputatului George Popovici și a cavalerului Iancu Flodor pleacă la Cernăuți, unde scoate, la 2/14 iulie aceluiași an, ziarul „Patria”. La 1/14 ianuarie 1901 fondează, la Lugoj, „Drapelul”, al cărui proprietar și editor va fi până în 1919. Mai înființează, în iulie 1905, publicația „Banatul” subintitulată „foaia pentru poporul român”. Se stinge din viață la 1

ianuarie 1928, este înmormântat în cripta din capela Cimitirului din Lugoj, alături de Eftimie Murgu și Coriolan Brediceanu.

2. Ioan, David, *Presa și cultură*, Editura Artpress / Augusta, Timișoara, 2006, pag. 27-30.

3. dr. Aurel, Cosma-junior, *Istoria presei române din Banat*, vol. I, Editura „Unirea Română”, Timișoara, 1932, pag. 9.

4. De aceeași părere cu Aurel Cosma-junior este și istoricul lugojan Dan Popescu în lucrarea din *Istoria presei bănățene (Articole și studii istorice*, Editura Marineasa, Timișoara, 1998). Dincolo de aceste supoziții, în ceea ce mă privește nu am întâlnit alte surse de informare care să-mi confirme apariția și existența acestei tipărituri.

5. *Ibidem*, pag. 18-19.

6. *Ibidem*, pag. 55-124.

7. Ioan, David, *Presa românească din Banat*, Editura Artpress/Augusta, Timișoara, 2006, pag. 31-80

8. *Ibidem*, pag. 97-98

9. Ioan, David, „*Banatul*” (1926-1930), o revistă multiculturală? În „*Revista română de istorie a presei*”, anul IV, nr. 2 (8), 2010, pag. 55-65.

10. „*Semenicul*”. Revistă de cultură lunară. Apare la Lugoj (1 ianuarie 1928 – 15 aprilie 1932).

11. Ion, Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-2000)*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004, pag. 760, 308, 398, 110, 164.

12. George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului*, Timișoara, Editura David Press Print, 2011.

13. Aurel Cosma, *Condeieri țărani din Banat*, Timișoara 1971, pag. 3.

14. Subintitulată „*Gazeta culturală*”, apare neregulat în perioada 1 august-17/19 octombrie 1890 (în total patru numere) și este „scoasă pentru cultivarea junimei și a tinerimei sătene”.

15. Apare tot la Beregsău Mare, săptămânal, în perioada 15/27 august 1891-25 decembrie 1891/6 ianuarie 1892. În coloanele acestei publicații, subintitulată „*revistă social-literară*” se

reproduce apelul către învățătorii români, redactat de Atanasie M. Marienescu și publicat în „Pedagogul român”.

16. Valerică G. Corduneanu, *Evoluția presei timișorene în primii ani postbelici*, în Revista română de istorie a presei, anul IV, pag. 42.

17. HYPERLINK "http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Sever_Bocu"http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Sever_Bocu.

18. Valerică G. Corduneanu, *op.cit.*, pag. 44-47.

19. *Ibidem*, pag. 54.

20. *Ibidem*, pag. 52.

21. *Ibidem*, pag. 47.

22. *Ibidem*, pag. 48.

23. Mariana Cernicova-Bucă *Universul mediatic timișean*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2009, pag. 6.

STAGES OF THE BANAT ROMANIAN PRESS HISTORY

(Abstract)

Keywords: journalism, dictionary, media, militant press, audiovisual

Far be it from me the thought that this work is complete and consistent. This writing wants to be just a "skeleton", a "bone" for a (yet unwritten) history of Banat Romanian press, from its origins to the present.

Also, I do not claim that the proposed phasing is one universally accepted by all researchers in the field. It is based on an intense study "at source", but also measured by the experience of over twenty-five years in the field of journalism.

However, by doing so, we have tried to correct some inaccuracies, errors or incomplete research, perpetuated from author to author, book to book or dictionary to dictionary regarding the first intentions of journalists in Banat, early media and its evolution, wrong (or exaggerated) listed phenomena of a period or space of culture.

I have tried, at the same time, to highlight, with the title of first, the original elements of early anti-socialist press in Banat and to "moderate" the generosity of some authors

regarding the existence of militant press.

I have not overlooked the press of December 1947, generic called socialist or metaphorical said "wooden language", and neither, as mater of fact, any post-December press, permanently located in a "conflict of interest" with audiovisual and online journalism.